

JÓZSA ILDIKÓ

Sóváradi népi szokások és hagyományok II.

Kulcsszavak: Sóvárad; hagyományörzés; népi szokások

Szilveszteri szokások:

Szilveszterkor és újévkor a népi szokások és hiedelmek célja biztosítani a következő esztendőre az emberek egészségét, szerencsését, állapotállományának szaporaságát és a termés bőségét. Fontosnak tartották a zajkeltést, úgy vélték, hogy ezzel biztosíthatják az állatok egészségét és szaporaságát.

„Az esztendő utolsó és első napján Sóvidék falvaiban különböző előjelekből próbálták kiolvasni, hogy milyen lesz az új esztendő, hogyan alakul az életük és szerencséjük: - a rituscselekvések által pedig mindezt jó irányban szerették volna befolyásolni. E szokáscselekvéseknek és hiedelmeknek termékenységvarázsló, jósló vagy tiltó jelleük van.

Sóváradon ősztendő éjszakáján annyi hasábfát állítottak a ház oldalához (vagy annyi kanalat az ablakba), ahány tagja volt a családnak, névszerint kijelölve mindenik fát. Úgy tartották, hogy ha valamilyik fa eldől annak a gazdája meghal az új esztendőben. [...] Ősztendő éjszakáján minden sóvidéki faluban hagyma-kalendáriumot készítettek, ebből az új esztendő hónapjainak az időjárását jósolták. „Édesapám egy hagymát két felé vágott, azután felszeletelte tizenkét cikkre. A cikkeket megnevezte hónapok szerint: ez január, ez február... így tovább. Ugyanannyi söt tett mindenik cikk hagymára. Az az érdekes, hogy a só az egyikben megnedvesedik, a másikban meg is vizesedik és van amelyik tiszta szárazon marad. Amelyik vizes, úgy mondták az a hónap esős lesz, amelyik száraz maradt az száraz, meleg. (Sóvárad).”

[...] Számos hiedelem fűződik az újévi első látogatóhoz. Úgy tartották minden faluban, hogy a férfi látogató szerencsét hoz, a nő balszerencsét: Nem volt szabad az asszonyoknak újév reggelén és a délelőtti órákban szomszédolni.[...] Szerencsehozónak tartották mindenütt a cigányt ezért fogadták szívesen a cigányok újévi köszöntését.[...] Sóvidéken általánosan ismert az a hiedelem, hogy újévkor nem majorságot, hanem disznóhúst kell enni. Úgy tartották, hogy a disznó előre túr, a

majorság hátrafele kapar vagy rúg. [...] Sóváradon szokás volt, hogy a karácsonyra sült kalácsból egyet újvére hagytak, hogy az új évben is legyen. [...] Széles elterjedésű újesztendei-újévi tűzzel kapcsolatos hiedelem: ezen az éjszakán a tűznek nem volt szabad kialudnia. „Édesapám tartotta. Na, azt mondja, megrakom a tüzet, hogy ne aludjék ki. Az új évet érje meg a tavalyi szén. (Sóvárad)”

Mindezek a hiedelmek és szokáscselekvések az újesztendő küszöbén az élet folytonosságának és bőségének biztosítását célozták, jó irányba szeretnék volna életüket, gazdaságukat befolyásolni.

Az ősztendei bőségvarázsló és jósló szokáscselekményeket egyénileg (esetleg titokban) vagy a szűk családban kellett végrehajtani. A nagyobb hatósugarú ősztendő-búcsúztató szokások színhelye a templom, a templom előtti tér, a falu központja. [...] Sóváradon éjfél előtt a férfiak a templomnál gyülekeztek. Éjfélkor néhány fiatal házasember felment a toronyba, és elbúcsúztatta az esztendőt. Utána újságpapírból csóvákat készítettek, meggyújtották, világítottak, s ledobták a toronyból. Sóváradon éjfélkor nem mentek a templomba, a templom előtt énekeltek. A pap a cinterem kapujából megáldotta az elmúlt esztendőt, és Isten áldását kérte az újesztendőre. „Friss jó egészséget kívánt mindenkinek”. Napjainkban Sóváradon az esti órákban tartanak óévbúcsúztató istentiszteletet.¹

A fonók:

Az őszi betakarodás után, a mezei munkák végeztével beálltak a fonók. Télen kendert fontak. A gyapjút nyáron kora ősszel, a mezei munkák szüneteiben megfonták, és ősszel, télelőn megszöttek a posztót, hogy karácsonyra harisnya, ujjas (kabát), pokroc legyen belőle. [...]

A kenderszál fonallá alakítása orsóval – a fonás - hozzáértést és ügyességet igénylő, hosszadalmas és unalmas munka. A sütés-főzés és szövés mellett a legfontosabb női-asszonyi foglalatosság. Begyakorlása a hagyományokba való belenevelődést, az asszonyi tudnivalók elsajátítását, s így a férjhezmenetelre való érettséget, alkalmasságot is jelentette. Nem véletlen, hogy a sóvidéki falvakban a leánygyermeket már tíz-tizenkét éves korukban kezdték tanítani fonni, odaültették a guzsaly mellé. Nekik a durvább zöszfélélt, a csöpút (csepút) adták a kezükbe. Ahogy nőtt és ügyesedett a leány az orsó is egyre gyorsabban pörgött az ujjai között és a fonál mind vékonyabbá, egyenletesebbé vált. Nagyleánként és asszonyként fonhatott amennyit csak bírt. Öregasszonyként újból a durvább és igénytelenebb csepű fonását bízták rá a fiatalok. A fonás végigkísérte őket életükön, gyermekkoruktól halálukig.

A fonó nemcsak összetett munkaszokás, valóságos népi intézmény, amelynek egyszerre van gazdasági, társadalmi, kommunikációs nevelési és művelődési funkciója. A leány-legény fonó mellett a fiatalság számára egyik legfontosabb találkozási alkalom, a párválasztás előkészítője. A fonót Sóváradon fonókórusnak nevezték. [...]

Karácsony előtt néhány nappal beszüntették, elvirjasztották a fonót. Vízkeresztig nem vittek ki guzsalyt a kapun. A farsang beálltakor újjáalakultak. A fonóidény a farsang végével, a húshagyó kedd körüli napokban ért véget. A fonót mulatsággal, fonóbállal zárták.

Sóvárádon minden leány kapott guzsalyt a szeretőjétől. Begyűlés után a lányok egy- két órát magukban dolgoztak, és várták a legényeket. [...] Fonás közben a leányok beszélgettek, énekeltek. Kisebb szüneteket is tartottak, játszottak

A fonóban mind a hagyományos, mind az éppen terjedő divatos énekek sorra kerülhettek. A legények megérkezése, begyűlése után ők tartották szóval a leányokat, együtt beszélgettek, énekeltek, vagy a sarokban kártyáztak. [...] Ezekkel a kisebb szünetekkel együtt a fonóban két-három órát tartott a munka. Rendszerint tíz óra körül abbahagyták a fonást, és kezdődött a játék. [...] A fonóban a játékok során a fiatalok megismerhették egymás szorgalmát, ügyességét, beszédét, felfogását, jellemét. [...] Az asszonyfonót inkább a munka töltötte ki, de közben sor került énekekre, játékokra, szépirodalmi művek felolvasására, hiedelemtörténetek mesélésére, zártkörű asszonyi multságokra is.

Az első órában az asszonyok megtárgyalták a falu eseményeit, friss híreit. „A híreket le kellett adni. Melyik leány menyen férjhez, melyik legény kit veszen el, ilyeneket. Ez olyan titok vót, zárt dolog, hogy amit a fonóban elbeszélgettünk azt nem vót szabad kapun kívül vinni.” Aki ezt az iratlan szabályt megszegte kizárták az illető fonóseregből. [...] A későnek váltságdíjat is kellett fizetnie: hagymát, krumpelit, savanyúkáposztát. Aznap este ő vendégelte meg a többieket. Az új asszonyokat, akik először mentek azon a télen fonóba, beavatták.

A fonóba mindenki a saját kenderét, csepűjét fonta. A szegényebb asszonyok, vagy akinek hamarabb megvolt a fonnivalója, pénzért is fontak, felvállalták valakitől a fonnivalót. Az öreg, beteg vagy más ok miatt munkaképtelen asszonyoknak egy este kalákában megfonták a kenderét. A kalákában végzett fonás rendszerint megkínálással, kisebb mulatsággal fejeződött be.

Az ülőmunka egyhangúságát az asszonyok énekkel oldották, táncsal, játékkal meg-meg szakítottak. Nem volt mindennapos a játék csak, amikor úgy volt a kedvük. De amikor kedvük kerekedett az asszonyfonók légköre, hangulata felszabadulttá vált. [...] Az asszonyfonókban gyakran meséltek történeteket a faluban vagy a szomszéd falvakban megtörtént esetekről: megcsináltatásokról, boszorkányokról, szépasszonyokról, keresztleetlen gyermekekről, lólábú szeretőkről. [...] A folklór spontán hagyományozódása mellett a fonók az irodalom, a műköltészet megismerésének, átélésének alkalmi is voltak. A jó énekesnek, a szépen olvasó vagy a többieket történetekkel szórakoztató asszonynak megfonták a kenderét. [...] A fonókat farsang végén minden sóvidéki faluban mulatsággal zárták. A fonóvégzésre, zárásra, fonóvirjasztóba az asszonyok elhozták a férjüket, tésztát sü-

Kenyér Vénusz

töttek. A férfiak italt pótoltak, zenészt fogadtak. Reggelig mulattak”²

„Szent Györgykor mindenképpen be kellett fejezni a munkát. Voltak tilalmas napok, melyeken tilos volt a fonás. Legismertebb a Luca-nap (dec. 13.), mert úgy tartották, hogy aki ilyenkor fonna, befonna a tyúkok fenekét, és azok nem tojnének.”³

A tollfosztás

„A fonás mellett a másik jellegzetes téli asszonyi társasmunka a tollfosztás, helyi szóhasználatban tollútépés. A párnákat, dunyhákat szinte napjainkig tollúval töltötték, tömték meg. Minden háznál nagy mennyiségre volt szükség, de főleg ott, ahol a leány kelengyéjét stafirungját készítették.

A háziszárnyasok tollának a száráról való letépedése a fonáshoz hasonlóan hosszú és unalmas foglalatosság. Ez régebben és napjainkban is közösen kölcsönös segítséggel végzett munka. Kerete, munkaszokása a tollútépő kaláka.

Az asszonyok a háziszárnyasok tollát levágás előtt kitépték, megszártították és zsákokban összegyűjtötték, majd a hosszú téli estéken feldolgozták. A háziasszony a szomszédokat, rokonokat, asszonyokat és leányokat tollútépőbe hívta. Sorra mindenkinek megtépték a tollúját, így a farsangon minden héten volt valamelyik háznál tollútépő. A tollútépőket általában a hét második felében, csütörtökön vagy pénteken, esetleg a fonás hétvégi szünnapján, szombaton tartották. A tollútépő rendje az asszonyfonókéhoz hasonló. Tollútépőbe inkább asszonyok jártak vagy fiatal leányok; a nagyleányok ezt a munkát nem kedvelték.

Tollútépő kalákába sötétedéskor gyülekeztek az asszonyok. A tollú mennyiségétől a rokonság-szomszédság nagyságától függően a háziasszony annyi kalákást hívott meg, ahányan elfértek a télen is fűtött helyiségben. Serényen dolgozva egy este, három-négy óra alatt mindenik asszony megtépett egy párnára való, kb. egy félzsáknyi tollat. A kaláka rendszerint a teljes tollmennyiséget feldolgozta.

A tollútépők este a háziak és a kalákások egyéniségétől, hangulatától függően igen változatos lehetett. Legtöbbször a munka, a csendes beszélgetés töltötte ki, vagy a fonóhoz hasonlóan énekelgettek, történeteket meséltek. Ha több leány gyűlt össze legények is felkeresték a tollútépőt. Kedvelt szórakozásuk volt a megjátszott prüszszentés vagy a tollúba fújás, amire a helyiség megtelt tollúval, de nem volt szabad megharagudni miatta. [...] A munka végeztével a háziasszony főtt kukoricával, édesített pálinkával újabban térsztafélékkel kínálja meg a kalákásokat. Ekkor beszélük meg azt is, hogy kinél tartják a következő tépőt.”⁴

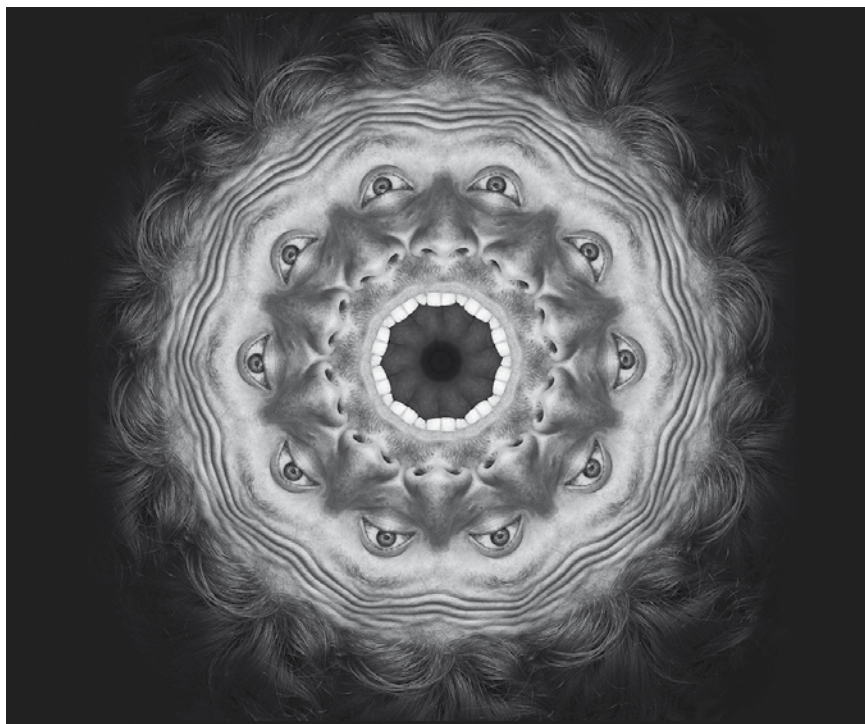
Ma is sok helyen élő társas munka a tollfosztó. [...] A tollfosztó még mindig nagyon sok helyen él. Tollfosztáskor is vagy bérelt házba mentek, vagy meghívásra.

Kedvelt tréfa, hogy eleven tollast, vagyis madarat – esetleg egeret – eresztettek a fosztott toll közé. Lett is ám mozgolódás! Az a sok finom pihe szanaszét repdesett, behavazta a társaságot. Volt sikongás, kacagás, de bosszús dörmögés is, mert a pihét bizony össze kellett gyűjteni, ez pedig már nem volt mulatság.

Mikor aztán lecsillapodtak a kedélyek, nótázni kezdtek. Sokfelé ismerték az alábbi nótát: „Tollfosztóban voltam az este...” A megjegyzések persze nem maradhattak el. Szó szóra, tréfára tréfa, így aztán észre sem vették, hogy már éjfélre jár az idő.⁵

Jegyzetek

1. Barabás László: *Forog az esztendő kereke*. 1998. 17-21.
2. Barabás László: *Forog az esztendő kereke*. 1998. 32-40.
3. Forrás: www.palfalva.hu
4. Barabás László: *Forog az esztendő kereke*. 1998. 40-41.
5. Bogdán István: *Régi magyar mesterségek*. Neumann Kht., 2006, Budapest.

Nap Fej